

BRYOLOGIESE NOTITIES II

door

P. JANSEN en W. H. WACHTER.

Mossen van de Hunnebedden II.

Nadat wij no. 1 publiceerden in deel 38, jaargang 1928, p. 167, hebben wij het herbariummateriaal der Ned. Bot. Ver. door onze handen laten gaan, ten einde de namen in overeenstemming te brengen met die der naamlijst (N.K.A. 1927, p. 76). Hoewel er geen sprake kon zijn van een contrôle op de determinaties, hoe nodig ook, hebben wij toch enkele ex. met meer dan gewone belangstelling bekeken, en kunnen daardoor enkele aanvullingen geven op ons eerste artikel. Nergens toch is het materiaal zo gemengd als juist bij de hunnebedmossen, en wat ons ten hoogste verbaasd heeft, is dat verzamelaars als Van den Bosch en Van der Sande Lacoste, en revisors als Buse en Van der Sande Lacoste, die het oudere materiaal in handen gehad hebben, zich blind staarden op rariteiten als *Andraea* en *Hedwigia*, en daardoor andere zeldzaamheden over het hoofd hebben gezien.

De zin: „Veilig mag men aannemen, dat deze soort — *Grimmia trichophylla* — in 1849 niet te Rolde voorkwam, daar zij anders zeker niet aan v. d. Bosch ontgaan zou zijn” moeten wij terugnemen, daar zij òn aan v. d. Bosch, òn aan Buse, òn aan v. d. Sande Lacoste zelfs enkele malen ontgaan is, en de laatste haar in 1874 nog alleen maar kent van Muiderberg, en niet weet, dat hij haar zelf vroeger op de hunnebedden vond!

De *Hedwigia*'s van de volgende vindplaatsen waren gemengd met de tussen haakjes genoemde soorten: Borger leg. Top (*Rhacomitrium heterostichum*, *Hypnum cupressiforme* en vermoedelijk *Orthotrichum affine*); Havelte (*Grimmia trichophylla*); Emmen (*Hypnum cupressiforme*); Weerdinge (*Hypnum cupressiforme*, *Rhacomitrium heterostichum obtusum*); tussen Gieten en Eext (*Grimmia trichophylla*). Bij de *Hedwigia*'s ligt een brief van Van der Sande Lacoste aan Buse, 7 VI 1861: „Bondam heeft mij

Hedwigia ciliata toegezonden, door hem ontdekt op keyen op de Amersfoortsche heide; welligt ook *Hypnum giganteum*". Dit is de enige opgave uit Utrecht; materiaal is helaas niet bewaard.

Rhacomitrium heterostichum was gemengd met: Borger en Rolde 1849 leg. Van den Bosch (*Grimmia trichophylla*, *Hedwigia*, *Hypnum cupressiforme*); Zeien (*Grimmia trichophylla*); Havelte (*Grimmia trichophylla*); Emmen (*Polytrichum piliferum*); Keien te Maastricht (*Frullania Tamarisci*).

Andraea Rothii was vermengd met: Borger leg. v. d. Bosch (*Grimmia trichophylla*, *Rhacomitrium heterostichum* en haar var. affine); Borger en Rolde leg. v. d. Bosch Maj. 1848 (*Grimmia trichophylla*); Borger leg. Top Augs. 1888 (*Hedwigia* en *Rhacomitrium heterostichum*).

Grimmia pulvinata: op de hunnebedden bij Eext 27 V 1856 leg. Sprée is *Grimmia trichophylla*.

Lophozia barbata is door v. d. Bosch op de hunnebedden te Borger en Rolde aangetroffen; en ook een *Polytrichum juniperinum* bevindt zich in herb. van de hunnebedden te Emmen, leg. Lac. et Sur.

De Heer J. M. van den Houten bezocht 30 VII 1934 het hunnebed te Zuidlaren en vond daarop: *Hedwigia* (c. fr.), *Grimmia trichophylla*, *Rhacomitrium heterostichum*, *Hypnum cupressiforme* en *Polytrichum piliferum*; terwijl hij op zwerfstenen te Foxhol 29 VII 1934 vond: *Orthotrichum affine*, *Rhacomitrium heterostichum*, *Ceratodon purpureus* en *Brachythecium rutabulum*.

Fossombronia.

In de *Prodromus* staat voor ons land enkel vermeld *F. pusilla*, hoewel andere soorten reeds uit ons land bekend waren. Het grote bezwaar bij dit geslacht is, dat steriele ex. onmogelijk op naam te brengen zijn; de kenmerken worden alleen aan de sporen ontleend, en zijn dan voldoende ter onderscheiding. Maar soms moet men lang zoeken, eer een kapsel gevonden wordt. Wat wij bij de revisie konden determineren, behoort tot de twee soorten; die ook in de omliggende landen het meest voorkomen; *F. pusilla* zagen wij bij het materiaal niet, en gegeven de zeldzaamheid in andere landen is de waarschijnlijkheid groot, dat ze bij ons ontbreekt.

Tot *Fossombronia Dumortieri* behoren:

Herb. N.B.V.: Op vochtigen zandigen veengrond op de heide bij Soestdijk Sept. '45, v. d. S. Lac.; op lagen, veenachtigen heidegrond bij Ede Sept. '45, v. d. S. Lac.; in droge slooten te Deurne met perianth Sept. '72, v. d. S. Lac.; (op het etiket schreef v. d.

S. L. reeds met potlood „Dumortieri”); langs slooten in het Baarnsche Bosch 27 Aug. 1847 v. d. S. Lac. (Op een etiket van van deze vindplaats in ons herb. schreef v. d. S. L. reeds „Dumortieri”); Ede leg. v. d. S. L.; Deurne Sept. '71 v. d. S. Lac.; Buse: Exsicc. 153: in ericetis humentibus non rara. Niet zeldzaam op vochtige heidevelden. In het najaar met rijpe vrucht bij Wolfheeze, verzameld door L. H. Buse en Mevr. Buse, geb. Koppiers.

Herb. Jansen en Wachter:

Leersum (Ginkel) 12 VIII 1929, in een droge sloot; Liesbos bij Breda 30 IX 1928, op een paadje, vermengd met *F. Wondraczeki*; Dieverse Veld, Unio 1934.

Tot *Fossombronina Wondraczeki* behoren:

Herb. N.B.V.: Aan een vochtige kleiwal te Beek in Zuid-Limburg Aug. 1872 v. d. S. Lac. (op een etiket van deze vindplaats in ons herb. heeft v. d. S. L. *pusilla* doorgehaald en er „*cristata* Lindb.” voor in de plaats gezet, wat een synoniem van *Wondraczeki* is.); Beekbergerwoud Mb.; Oldenzaal met kapsels 5 Aug. 1879 v. d. S. Lac.; Vlagtwedde July 1863 v. d. S. Lac.

Herb. Jansen en Wachter:

Langs de kanten van een droge sloot te Hoogland bij Amersfoort 28 VIII 1926 (vermengd met *Pleuridium subulatum*); Liesbos bij Breda 30 IX 1928 (vermengd met *F. Dumortieri*).

Bij de overige planten in Herb. N.B.V. konden wij geen kapsels vinden. Verdoorn vermeldt nog in zijn lijst in *De Levende Natuur* XXXIV *F. angulosa*, maar ons is niets naders daarover bekend.

Mossen van Staalduinen.

Nadat enkele malen in *De Levende Natuur* over de flora van Staalduinen was geschreven, kwam de wens bij ons op, ook eens de mossen van dit merkwaardig terrein te onderzoeken. De eigenaar, Jonkhr. Mr. F. J. J. M. van Rijckevorsel gaf ons welwillend toestemming tot verzamelen, waarvoor wij hem hier bij dezen hartelijk dank zeggen. Verschillende malen hebben wij een excursie naar dit stuk grond gehouden, dat tussen Maasluis en Hoek van Holland is gelegen, een half uur gaans langs en een minuut of zeven breed is en voornamelijk uit afgegraven duingrond bestaat. Vroeger was het dan ook veel groter, en nu staan er nog een paar duintjes. Er is ook een laag gedeelte, en een paar zeer kleine plasjes, waarin we nog geen mossen aantroffen. Wat we verzamelden, past geheel in het kader der duinflora, en op een enkele soort na vindt men deze soorten ge-

noemd in de lijst van Verseveldt over de mosflora van Meiendel in De Levende Natuur XXXIII, welke lijst groter is door de meerdere uitgestrektheid van Meiendel. Wij vonden dan: *Amblystegium serpens*; *Aulacomnium androgynum*. *Brachythecium rutabulum*, ook var. *auro-virens* Brid.; *Br. velutinum*; *Bryum capillare*.

Catharinaea undulata; *Ceratodon purpureus*.

Dicranoweisia cirrata; *Dicranum scoparium*.

Eurhynchium Stokesii; *Eu. striatum*.

Homalothecium sericeum; *Hylocomium proliferum*; *Hypnum cupressiforme*.

Mnium rostratum; *Mn. undulatum*.

Plagiothecium denticulatum; *Polytrichum attenuatum*; *Pseudo-scleropodium purum*.

Orthotrichum affine; *Orth. diaphanum*; *Orth. Lyellii*.

Rhynchostegium confertum; *Rhytidiadelphus squarrosus*; *Rh. triquetrus*.

Thuidium tamariscinum; *Tortula laevipila*, ook de var. *pagorum* (teste Loeske); *Tort. ruralis arenicola*.

Calypogeia Trichomanes.

Frullania dilatata, waarbij volgens Broeksmit veel ex. fm. *squarrosa*.

Lophocolea bidentata; *L. heterophylla*, waarbij een merkwaardig ex. 16 IX 1930. Enkele randcellen zijn uitgegroeid tot cilia, verschillend in lengte. Nergens zijn daarin celwanden te bespeuren, wel is hier en daar de inhoud van de randcellen overgegaan in de cilia. Het lijkt ons een begin van rhizoidenvorming, wat Broeksmit met ons eens is. Zowel *L. bidentata* als *L. heterophylla* vormden vaak talrijke jeugdtakken, die een bedrieglijke overeenkomst hadden met *Cephaloziella spec.*

Madotheca platyphylla; *Metzgeria furcata*.

Mossen van Ockenburg.

Door de bereidwilligheid van de heer S. G. A. Doorenbos, wie we hiervoor onze hartelijke dank betuigen, kregen we toestemming, de mossenflora van deze buitenplaats bij Loosduinen te onderzoeken. Vermoedelijk slechts van een gedeelte van Ockenburg, dat voor het publiek als wandelpark is opengesteld, want tot het aangrenzend, grotere gedeelte, konden we geen toegang verkrijgen. Onze belangstelling voor deze buitenplaats was gewekt, daar de *Prodromus* hiervan vermeldde *Leucobryum glaucum*, een minder

gewone vondst voor de omgeving van 's-Gravenhage, welk mos we jaren geleden aantroffen op de buitenplaats Oud-Clingendaal te Wassenaar, waar het nog altijd voorkomt, blijkens een ex., dat ons Prof. Siertsema vandaar toezond. Merkwaardig is, dat de mossenflora van Ockenburg meer afwijkt van die van Meiendel dan de flora van Staalduinen. Op onze excursies troffen wij aan: *Amblystegium serpens*; *Aulacomnium androgynum*.

Brachythecium rutabulum; *Br. velutinum*.

Campylopus fragilis; *Ceratodon purpureus*; *Cryphaea arborea*.

Dicranella heteromalla; *Dicranoweisia cirrata*; *Dicranum scoparium*.
Funaria hygrometrica.

Hypnum cupressiforme; *Homalothecium sericeum*.

Leucobryum glaucum; inderdaad nog aanwezig, maar in het laatste stadium vóór de verdwijning: een paar kleine pollen, door-trokken met andere mossen.

Mnium hornum; *Mn. affine*, tussen *Lophocolea heterophylla*. Eigen-aardige vorm met stompe bladen en zwakke tanden, maar o.i. toch geen *Mn. rostratum*, want de cellen zijn niet collenchy-mateus. Dergelijke ex. komen op andere terreinen ook wel voor.

Plagiothecium denticulatum; *Pl. silvaticum*; *Pleurozium Schreberi*;
Polytrichum juniperinum.

Rhytidiadelphus squarrosus.

Sphagnum fimbriatum: een paar flinke pollen aan de waterkant.

Cephaloziella rubella (Nees) Warnst., tussen de pollen *Polytrichum juniperinum*. Hoewel in de literatuur voor ons land nog niet vermeld, zijn we vast overtuigd, dat deze soort aan de oudere onderzoekers niet onbekend geweest is, en dat de ex. *Jungermannia divaricata* fm. *rubriflora* en andere *divaricata*'s uit Herb. N.B.V. deze soort zullen blijken.

Frullania dilatata.

Lophocolea heterophylla.

Madotheca platyphylla.

Varia.

Amblystegium serpens: Een eigenaardige vorm met rechtopstaande kapsels van Dorenwerd, leg. Buse, met aantekening: „Var. capsulis sicco aëre erectis”.

Barbula Hornschuchiana, onlangs voor ons land ontdekt, lag reeds met etiket: „*Barbula Hornschuchiana*, Zandpoort, Lacoste” onder *Barbula convoluta*.

Bryum luridum Ruthe. Vlieland; Lac. 1858. Dit zou een pracht-vondst zijn, indien ze goed ware, want deze *Bryum* is tot

heden slechts eens door de ontdekker gevonden. De Vlielandse ex. behoren o.i. tot de sectie *Eucladodium*; en kloppen volstrekt niet met de tekening in Limpricht fig. 277 pag. 300; lijken veel meer op *Bryum inclinatum* fig. 282 pag. 319. Br. *inclinatum* is echter meestal groter, maar toch lijkt het ons veiliger, de ex. van Vlieland voorlopig tot deze soort te brengen.

Calliergonella cuspidata fm. *fontinaloides* Buse, vermeld in Prod. Ed. II pag. 6 van slechts 2 vindplaatsen, behoort tot 2 verschillende vormen: „in beekjes op Dorenwerd, leg. Buse” is fm. *fluitans* v. Klinggr. en „in het Nijkerkerveen, leg. Th. Stolz” is fm. *inundata* Lamy.

Campylium protensum, een z.g. ontdekking voor ons land in de laatste jaren, ligt in het Herb. N.B.V. onder *C. stellatum*: Valkenburg leg. Buse (reeds als *protensum*!).

Cephaloziella Hampeana Schiffn. Deze nieuwe(?) indigeen werd door ons gevonden 18 VIII 1928 in het Loenerbos te Loenen op de Veluwe. Verdoorn had de vriendelijkheid, ex. op te sturen aan Nicholson, die de determinatie goedkeurde.

Ceratodon purpureus ssp. *conicus* Dixon. Wat als *Ceratodon conicus*, Scheveningen, leg. Molkenboer 1848 in herb. N.B.V. ligt, is o.i. zuivere *C. purpureus*, en ligt ook reeds als zodanig onder deze soort van dezelfde plaats en dezelfde vinder. De als *conicus* benoemde ex. hebben een kapsel met kleine krop; bladen smal; nerf niet uitstekend; peristoomtanden duidelijk en prachtig gezoomd. Dit alles wijst op echte *purpureus*. Ex., die beter aan de beschrijving voldoen van *conicus*, vonden wij in de duinen te Oostvoorne, 14 IV 1925; wij zonden deze aan Loeske met de bijvoeging: „fm. *Graefii* Schlieph. of vergens ad var. *conicus*” en kregen ze terug met het bijschrift: „manche *Sporogone* vergens ad v. *conicus*”. Bij goed zoeken zal ook deze vorm in de duinen wel vaker gevonden worden.

Eurhynchium Stokesii. Een watervorm ligt als var. *fontanum* Buse (ad *lapides juxta rivulos*, sterile) van Arnhem, leg. Buse.

Fontinalis. Het herbariummateriaal van dit geslacht vraagt dringend om revisie. Een hoeveelheid *F. antipyretica*, leg. v. d. Sande Lacoste, 5 X 1877, „moerassige duinvlakte, genaamd het Bottegat, bij de Groote Keeten, te Callantsoog; is later drooggelegd”; behoorde volgens de vinder tot *F. hypnoides* Hartm. Dit bevredigde ons toch niet; Loeske zag er met twijfel *F. Kindbergii* Ren. et Card. in, welke determinatie door Dixon bevestigd werd.

Hypnum incurvatum Schrad. In een klein omhulsel, waarop geschreven: „Hypn. incurvatum Schrad. XXX 101 Leijden” bevond zich een plukje mos, inderdaad behorend tot deze soort (teste L o e s k e). Een en ander stamt uit de tijd van D o z y en M o l k e n b o e r. Het zal wel altijd een raadsel blijven, hoe en waar deze soort bij Leiden voorkwam.

Polytrichum juniperinum, Overveen, leg. Buse, is de enige monstrositeit op mossengebied in herb. N.B.V. Er was slechts één ex. onder normale. De vinder tekende aan: „monstrum: setis binis calyptra unica tectis”.

Tortella tortuosa (L) Limpr. Deze nieuwe indigeen, waarvan L o e s k e de determinatie goedkeurde, vonden wij te Amsterdam, II 1930, op brokstukken steen op een puinhoop. Niet meer was na te gaan, van welke afbraak deze stenen afkomstig waren.

April 1935.